

PREGLEDNI RAD

Tone S M O L E J (Filozofski fakultet Sveučilišta u Ljubljani)

tone.smolej@ff.uni-lj.si

VAN TIEGHEM, HERGEŠIĆ I OCVRK¹

Primljeno: 21. srpnja 2024.

UDK 82.0

82.091“19”

DOI: <https://doi.org/10.22210/ur.2024.068.2/04>

Autor u svome prilogu obrađuje prva tri teorijska djela o poredbenoj književnosti na svijetu, objavljena tridesetih godina XX. stoljeća. Nakon monografije *La littérature comparée* Paula Van Tieghema (1931) već iduće godine uslijedila je knjiga *Poredbena ili komparativna književnost* Ive Hergešića, koji je prije toga pohađao seminar Fernanda Baldenspergera na pariškoj Sorboni. Obje knjige detaljno je poznao Anton Ocvirk, slovenski doktorand, koji je 1936. godine nakon dvogodišnjeg studija na Sorboni i Collège de France objavio i vlastitu *Teoriju poredbene povijesti književnosti (Teorija primerjalne literarne zgodovine)*. Hrvatski i slovenski komparatist podosta slijede francusku knjigu. U sačuvanom Ocvirkovu primjerku Hergešićeve knjige nalazimo zanimljive opaske slovenskog komparatista. Baš kao Van Tieghem, Hergešić i Ocvirk također proučavaju tematologiju (*Stoffgeschichte*), spram koje su manje suzdržani nego francuski komparatist. Valja istaknuti kako Hergešić također preuzima Van Tieghemovo trojstvo pošiljatelj (*émetteur*) – posrednik (*transmetteur*) – primatelj (*récepteur*), a koje nalazimo i kod Ocvirka. On Van Tieghemovu doksologiju naziva linearnim ispitivanjem, koje se također bavi uspjehom i utjecajem nekog autora ili djela u inozemstvu. Jednako kao Van Tieghem, i Hergešić proučava strane izvore nekog pisca, ali za to ne upotrebljava pojam krenologija, koji Ocvirk pak zamjenjuje pojmom koncentrično proučavanje. Hergešićevo naročito domišljato navođenje hrvatskih književnih primjera zasigurno je plodno utjecalo na Ocvirka da za svoju knjigu potraži brojne slovenske primjere.

Ključne riječi: povijest poredbene književnosti, Anton Ocvirk, Ivo Hergešić, Paul Van Tieghem

Već i autori knjige *Qu'est-ce que la littérature comparée?* u bibliografiji među priručnicima komparativne književnosti objavljenima 1930-ih uz *La littérature comparée* (1931) Paula Van Tieghema navode još dva djela “en yugoslave”: *Poredbenu ili komparativnu književnost* Ive Hergešića (1932) i *Teoriju poredbene*

¹ Rad je nastao u okviru programske skupine *Međukulturne književnoznastvene studije* (P6-0265). Zahvaljujem prof. Yvesu Chevrelu, prof. Ivani Brković i g. Tadeju Ocvirku na pomoći.

povijesti književnosti (Teorija primerjalne literarne zgodovine, 1936) Antona Ocvirka (Brunel i dr. 1996: 160). U nastavku ćemo usporediti te prve tri knjige o poredbenoj književnosti na svijetu.

Kako se 1930-ih formirala francuska škola poredbene književnosti, za sve buduće komparatiste bio je ključan studij u Parizu. Nakon doktorata iz francuske književnosti dvadesetpetogodišnji Ivo Hergešić je 1929. i 1930. godine kao dopisnik dnevnika *Obzor* boravio u Parizu, gdje je pohađao seminar Fernanda Baldenspergera, koji je već od 1910. godine bio nositelj katedre za poredbenu književnost na Sorboni. "Papa tadašnje svjetske komparatistike", kako ga je nazvao, na Hergešićev je poziv posjetio Zagreb, gdje je na Filozofskom fakultetu 1931. godine održao predavanja o francuskom romantizmu i njegovim europskim komponentama (*Le romantisme français et ses attaches européennes*) te o temeljima Balzacove *Ljudske komedije (Les assises de la Comédie humaine)*. Baldensperger je samo koju godinu prije objavio svoje monumentalno djelo *Orientations étrangères chez Honoré de Balzac (Strane orijentacije Honoréa de Balzaca)*.

212

Godine 1931. dvadesetčetverogodišnji diplomac Anton Ocvirk dobio je dvogodišnju francusku stipendiju za specijalizaciju iz poredbene književnosti, koja je na Ljubljanskome sveučilištu već imala katedru, ali bez odgovarajuće habilitiranog profesora. Na Sorboni je slušao predavanja Fernanda Baldenspergera "Francuska u Goetheovu životu" i "Problemi i metode u poredbenoj književnosti". Iz korespondencije je evidentno kako je bio suzdržan spram njegovih predavanja jer ga se doimao dosadnim i zamornim. Paul Van Tieghem, koji je tada tek započinjao sveučilišnu karijeru, držao mu je vježbe iz poredbene književnosti (Smolej i Stanovnik 2007: 47–48). Više predavanja slušao je kod Paula Hazarda na Collège de France, koji je tada pripremao knjigu *La crise de la conscience européenne 1680–1715 (Krizna europske svijesti 1680–1715)* i stoga predavao o duhovnim strujanjima u Francuskoj krajem XVII. stoljeća. Budući slovenski komparatist (tada je još uvijek pisao disertaciju) očito je ostavio dobar dojam na Hazarda koji ga je pozvao da u sklopu njegovih kolegija pripremi predavanje. U skladu s tematikom koju je Hazard tada obrađivao Ocvirk je održao predavanje pod naslovom "La pensée européenne du XVIe au XVIIIe siècle et la littérature slovène" ("Europska misao od 16. do 18. stoljeća i slovenska književnost") u kojem je istaknuo kako protestantizam, jansenizam i ideje francuskih mislilaca nisu samo

snažno odjeknuli u slovenskom misaonom svijetu, već su također utjecali na razvoj slovenskog jezika i književnosti (Smolej i Stanovnik 2007: 50).

Godine 1934. Baldensperger i Hazard pripremali su srednjoeuropski tematski broj *Revue de littérature comparée*, časopisa koji su uređivali već trinaest godina. Hazard je pozvao Ocvirka da pošalje pisanu verziju svoga predavanja, a Baldensperger² se sjetio Hergešića, koji je odabrao teatrološku temu "La part de l'étranger dans le répertoire du théâtre national de Zagreb" ("Strani dio repertoara Hrvatskoga narodnog kazališta u Zagrebu").³ U članku je analizirao ulogu stranog repertoara u razvoju zagrebačkog kazališta od ranog razdoblja do intendanture Stjepana Miletića (1894–1898), kada se započelo sa sustavnim postavljanjem starogrčke, renesansne, klasicističke, romantičke i realističke drame. Adam Mandrović i Andrija Fijan, Miletićeve nasljednici, već su uvodili djela Arthura Schnitzlera, Gerharta Hauptmanna i Oscara Wildea. Uz "excellent manuel" Paula Van Tieghema Hergešić (1934: 108) u članku također spominje svoju knjigu o poredbenoj književnosti. Na onu treću – Ocvirkovu *Teoriju poredbene povijesti književnosti* – valjat će pričekati još dvije godine.

Hergešić je u naslovu svoje knjige upotrijebio dvostruko imenovanje (poredbena ili komparativna književnost), dok se Ocvirk odlučio za dulju sintagmu (poredbena povijest književnosti) koja podsjeća na onu njemačku (*vergleichende Literaturgeschichte*). Terminologijom i poviješću struke inače se u svojoj knjizi opsežno bavi Van Tieghem (1931: 20–40), koji naglašava kako se već u renesansi,

² Više od četvrt stoljeća poslije Hergešić je objavio ulomak Baldenspergerova pisma iz 1935. godine u kojem se spominje srednja Europa: "Smatram da ne činim nepravdu Srednjoj Europi (u širem značenju riječi) ako priznam kako igra važnu ulogu između pravoslavlja i polumjeseca s jedne i latinsko-germanskoga Zapada s druge strane, kao zaštitnik našeg humanizma i istovremeno od širenja zavodljivosti Neodređenoga. Istinska orijentalna književnost stremi amorfnome, čarobnome, bezličnome, dok mi riskiramo precjenjujući racionalno i razvrstavajući po ladicama. [...] Srećom, tu je i međupodručje, koje je više zanemareno nego što je u središtu pozornosti, te je po mojoj procjeni ujednačenije (u duhovnome svijetu) nego što bi se to moglo učiniti" (Hergešić 1962: 76).

³ Hergešić (1931: 2) ocijenio je *Revue de littérature comparée* kao "jedinstven primjer kulturne izmjene i praktične suradnje na prosvetnom polju. Tu suradnju zastupnici sviju naroda, obraduju najraznovrsniji problemi, a nad svime lebdi kako dobri genius prof. Baldensperger". Ocvirk (1936: 29) o njemu je pak zapisao: "Taj časopis danas nije jedini za novu struku na svijetu, već je i uređivan po najnovijim znanstvenim načelima te po razmjestažu građe, težini i širini problema nadmašuje sve dosadašnje pokušaje u ovom području."

a naročito u klasicizmu uspoređivalo antičku književnost sa suvremenom radi isticanja posuđenica. Tako je Nicolas Boileau usporedio lik Gioconda kod Ludovica Ariosta i Jeana de La Fontainea, a Georges de Scudéry zamjerio je Pierreu Corneilleu kopiranje španjolskog Cida. Tek je romantički kozmopolitizam donio prve zametke komparatistike, jer je u tom razdoblju započelo izrazito zanimanje za strane književnosti. Tako je Abel-François Villemain 1829. godine na Sorboni predavao o utjecajima francuskih književnika XVIII. stoljeća na stranu literaturu. Godine 1887. Max Koch osnovao je prvi komparatistički časopis, dok je Joseph Texte devet godina poslije na Sveučilištu u Lyonu zasjeo na prvu komparatističku katedru. Godine 1899. Louis-Paul Betz sastavio je prvu komparatističku bibliografiju, a godinu dana poslije u Parizu, u sklopu Svjetske izložbe, organiziran je kongres poredbene povijesti sa sekcijom za poredbenu povijest književnosti, na kojoj je Ferdinand Brunetière predstavio svoje viđenje struke. Godine 1910. svoju katedru dobila je i Sorbona, a petnaest godina poslije i Collège de France. Van Tieghem (1931: 49) nabrojio je početkom 1930-ih 30 sveučilišta na kojima se proučavala povijest književnosti, a polovica njih već je imala katedru za poredbenu književnost. Hergešić (1932: 24) također spominje Boileauove poredbe i jednako kao Van Tieghem ističe kako su tek romantičari sa svojim kozmopolitizmom stvorili uvjete za razvoj komparatistike. Hrvatski komparatist jednako tako navodi Villemainova predavanja, Kochov časopis i Betzovu bibliografiju. Hergešić (1932: 35) također opisuje stanje katedri u Europi te utvrđuje kako Zagreb još uvijek nema katedru iako su se mnogi hrvatski povjesničari književnosti koristili komparatističkom metodom.

Ocvirk je u svojoj monografiji jednako tako objavio opsežan povijesni pregled, koji započinje Danteom. Također razmatra tada novovrednovani Meltzlov časopis *Acta comparationis litterarum universarum*, dok se kod povijesti francuske komparatistike poziva na Van Tieghema. Među slavenskim komparatistima Ocvirk (1936: 41) navodi i Hergešića koji u svojoj knjizi, kako kaže, tumači i razjašnjava glavna načela nove znanosti: "Autor se inače uglavnom oslanja na ideologiju Paula Van Tieghema, naročito u metodologiji, no iznosi nekoliko važnih primjedbi o Slavenima te se ukratko osvrće i na razvoj i zadaće komparativne znanosti u Hrvata."

Sve do danas sačuvan je primjerak *Poredbene ili komparativne književnosti* u kojem je Ocvirk višekratno podcrtao pokoju Hergešićevu tezu i zapisao "Po Van Tieghemu" ili "To točno po Van Tieghemu". Prva knjiga o poredbenoj književnosti nedvojbeno je bila važan uzor i hrvatskoj i slovenskoj knjizi.

Van Tieghem (1931: 68) ističe kako je cilj svakog istraživanja na području poredbene književnosti opis nekog prijelaza (*un passage*), činjenice da je nešto književno preneseno onkraj granice jezika. Preuzeti se mogu književna građa, vrsta ili ideje.

Krenimo s književnom građom. Baš kao Van Tieghem, Hergešić također ističe kako je tzv. povijest građe (*die Stoffgeschichte*) cijenjena kod Nijemaca, dok su Francuzi spram nje suzdržani.⁴ Obojica navode misli Paula Hazarda, koji se tom području ovako izrugivao:

Odaberemo neku književnu temu kako se ponavlja u danoj zemlji i pogledamo što nastaje u drugoj zemlji [...]. Tako istražujemo Meropu Voltairea i Maffeija; otkrivamo koncept Kleopatre u tragediji latinskih i germanskih naroda [...]. Tako dolazimo do neobičnih zbližavanja i zabavnih razlika. (Hazard 1914: 220)

Van Tieghem (1931: 87–88), koji je tu granu nazvao tematologija (*thématologie*), jednako je tako bio sumnjičav spram postojećih istraživanja jer tobože nisu bila od velike koristi za znanost o književnosti. To da Van Tieghem u tematologiji ne vidi bit komparatizma u svojoj je recenziji njegove knjige pohvalno naglasio i Baldensperger (1933: 189), jer su takve poredbe navodno tek rijetko zasnovane na realnim filijacijama. Hergešić (1932: 44) zauzima Van Tieghemovo stajalište kako je *Stoffgeschichte*, doduše, važan čimbenik u zemljama gdje je narodna književnost znatno utjecala na literaturu, posebno istaknuvši podunavske zemlje. Kao što je poznato, Van Tieghem (1931: 90) razlikuje tri skupine, i to teme (*les thèmes*), tipove (*les types*) i legende (*les légendes*). Teme definira ovako: "c'est-à-dire les situations impersonnelles, les motifs traditionnels, les sujets, lieux, les cadres, usages", što Hergešić (1932: 45) prevodi kako slijedi: "Ali tema, siže, tek je opći okvir, bezlična kakva situacija, mjesto, običaj, držanje." Hrvatski je komparatist kod tema vrlo škrt na književnim primjerima, dok se mjestima, određenim predmetima i običajima uopće ne bavi. Prema Van Tieghemu tipovi su vezani za narodnosti, zanimanja ili čak za nešto bajkovito. Hrvatski komparatist utvrđuje da tipovi mogu biti stvarni ili izmišljeni, ali prije svega predstavnici općeljudskih ili društvenih kategorija. Prema Van Tieghemu (1931: 93) bilo bi zanimljivo proučavati seljaka od Hezioda do Reymonta, dok je isti primjer kod Hergešića (1932: 45) kroatiziran: "Seljak u literaturi, od Hesioda do Miškine i Slavka Kolara." Druga zanimanja manje ga zanimaju, jer naglašava kako je učena rasprava *Die Apotheker in der Weltliteratur* (*Ljekarnici u svjetskoj književnosti*) više prilog

⁴ Više o tematologiji u komparativnom proučavanju v. Beker 1995: 95–98.

povijesti farmacije nego komparativna studija. Inače je već Van Tieghem (1931: 94) zapisao da samo povjesničara farmacije može zanimati usporedba Molièreova Fleuranta, ljekarnika iz *Hermannna i Dorotheje* ili Flaubertova Homaisa, koji su nastali neovisno jedan o drugome. Baš kao Van Tieghem, Hergešić (1932: 45) također poznaje narodne tipove (*types de nation ou de race*), pritom spominjući posebno Dubrovčanina Ragusea u talijanskoj književnosti. Od izmišljenih tipova spominje Sotonu te Van Tieghemov popis autora (John Milton, Alfred de Vigny, Giosuè Carducci) dopunjava još Silvijem Strahimirom Kranjčevićem i Fëdorom Sologubom, što se Ocvirku, kao što je evidentno iz zapisa u njegovu primjerku, činilo premalo.

Legende Van Tieghem (1931: 90) definira kao događaje povezane s nekim mitskim ili povijesnim junakom. Neke su legende biblijskog, druge grčkog izvora, dok su treće povijesne. Hergešić (1932: 46–47), koji nije toliko sistematičan, razlikuje narodne i međunarodne legendarne osobe, pritom navodeći primjer sv. Aleksija, a naročito Amisa i Amila koje je u hrvatskoj književnosti obradio Branimir Livadić. Kod povijesnih ličnosti također spominje pojavljivanje Napoleona kod Augusta Šenoe i Milana Begovića. Van Tieghem posebno ističe dvije legendarne osobe, i to Don Juana i Fausta. Vezano za Fausta, komparatist bi prema Van Tieghemu (1932: 97–98) trebao utvrditi kako je Mussetov "sivobradi ateist" ("athée à barbe grise") u doba romantizma postao simbol čovjeka koji oklijeva između znanosti, užitka i djelovanja. Hergešić slično razmišlja o proučavanju faustizma kod Silvija Strahimira Kranjčevića, Ksavera Šandora Gjalskog i Miroslava Krležu. Vezano za Don Juana, obojica spominju monografije Artura Farinellija i Gendarmea de Bévottea.

Anton Ocvirk (1936: 86–95) prilično je oplemenio Van Tieghemovu klasifikaciju građe jer mu se činila nepotpunom. U prvu skupinu ubraja mitološku, legendarnu i bajkovitu građu, koje imaju tri podskupine: orijentalnu, antičku i europsku. Religioznu građu, koja može pripadati kršćanskoj Bibliji ili hagiografiji te drugim religijama, zbog opsežnosti je uvrstio u samostalnu skupinu. U treću stavlja povijesnu građu, a u četvrtu društvenu koja prikazuje različita zanimanja i slojeve. Posljednja je posvećena prirodnoj, regionalnoj i predmetnoj građi.

Vezano za književne vrste, Hergešić (1932: 50–51) baš kao Van Tieghem, koji tu granu naziva genologija (*génologie*), razmišlja o staroj Brunetièreovoj teoriji evolucije žanrova koja je istaknula jednakost između živih bića i književnih vrsta. Hrvatski se komparatist slaže da je ta biološko-historijska perspektiva na dulje vrijeme kompromitirala proučavanje žanrova te uzrokovala da su francuski istraživači taj problem izbjegavali, istovremeno također ustvrđujući da su se književnici još od romantizma nadalje protivili razvrstavanju po književnim vrstama. I

Van Tieghem i Hergešić podupiru stajalište da se neki žanrovi brzo prilagođavaju stranom okruženju, a neki nikada. Među proznim vrstama koje su postigle velik međunarodni uspjeh Hergešić (1932: 52) kao i Van Tieghem navodi platonski dijalog, Boccacciovu novelu, moralne članke *The Spectator*, “voyages extraordinaires” te realistički, odnosno naturalistički roman. Hergešić manje pažnje poklanja dramskim ili pjesničkim žanrovima, ali spominje utjecaj versifikacije te u vezi s tim navodi esej Vladimira Nazora o jedanaestercu u hrvatskoj poeziji.

Ocvirk (1936: 98) također opsežno raspravlja o Brunetièreovoj teoriji, koju djelomice odbacuje, istovremeno naglašavajući kako je proučavanje pjesničkih vrsta plodan i obzira vrijedan posao. U nastavku opširnije predstavlja povijest dramskih, lirskih i epskih vrsta od začetaka sve do najsuvremenijih pisaca (Paul Claudel, André Gide, James Joyce).

Van Tieghem (1931: 101) razlikuje ideje koje se izražavaju kroz književnost i one čiji je predmet upravo literatura. Najprije obrađuje pisce koji su u svojim djelima potezali religiozna pitanja. Voltaire je u svojim djelima branio deizam, a podosta je utjecaja imao i Rousseau. Na literaturu je također utjecao Antonio Rosmini, a tim primjerima Hergešić (1932: 56) dodaje još i Marina Sabića, koji je dobar dokaz za to da religiozni pjesnik ne mora nužno biti klerikalni. Van Tieghem (1931: 103) ističe kako komparatist nije povjesničar povijesti europske filozofije i stoga neke filozofske utjecaje obrađuje tek kao ishodište ili potporu moralnim ili društvenim idejama koje imaju važno mjesto u književnosti. Spinozin je panteizam, primjerice, utjecao na Goethea, a Leibnizov optimizam na Voltaireova *Candidea*. Hergešić (1932: 57) ističe kako je filozofske ideje teško razdvojiti od religioznih, dok filozofi rijetko ulaze u književnost. Čak i najveći filozof može biti loš pjesnik. Primjeri Arthura Schopenhauera, Friedricha Nietzschea i Henrija Bergsona, koji su bili dobri stilisti i za čiji uspjeh nisu zaslužne samo njihove ideje, razmjerno su rijetki (uz to je Ocvirk u svoj primjerak zapisao “Nije istina!”), dok su drugi filozofi, poput Spinoze ili Leibniza, imali posredan utjecaj. Temeljita filozofska naobrazba naročito je evidentna u dramama Franje Markovića te u poeziji Đure Arnolda, dok je Schopenhauer obilježio hrvatsku modernu. Dok Van Tieghem raspravlja o moralnim idejama koje se javljaju u književnim obradama dilema, Hergešić (1932: 58) radije upotrebljava pojam društvene etike. Estetičkim i literarnim idejama, koje Van Tieghem (1931: 107–109) povezuje s odjecima djelâ Boileaua, Diderota ili Schlegela, Hergešić se ne bavi.

Ocvirk (1936: 134) jednako tako spominje religiozne ideje te ističe da su pored kršćanstva, koje je “svojom mišlju i simbolikom proželo mnogo pjesničkih umotvora”, druge religije (brahmanizam, konfucijanizam, muhamedanstvo) također utjecale na europsko stvaralaštvo. Pored filozofskih i estetičkih ideja Ocvirk

(1936: 139–141) iznova uvodi te opsežno analizira još i učinak znanstvenih ideja na europsko stvaralaštvo, naročito utjecaje Lavaterove fizionomije, Darwinove teorije nasljeđivanja i Freudove psihoanalize.

Uz ono što je preneseno (građa, vrsta, ideja) poredbena književnost također prati kako se prenošenje vrši. Van Tieghem (1931: 68) vezano za to upotrebljava trojstvo pošiljatelj (*émetteur*) – posrednik (*transmetteur*) – primatelj (*récepteur*). Taj koncept također preuzima Hergešić, koji ističe da se cjelokupno područje poredbene književnosti može podijeliti na "emisijsku" i "repcijsku" grupu:

Proučavajući književne utjecaje može nas zanimati dvoje: književni faktor, koji vrši utjecaj, to jest ono, što utječe, ili pak proučavamo faktore, koji primaju strane pobude, to jest ono, na što se utječe. U jednom nas dakle slučaju zanima emisija književnog utjecaja: bili to siže, oblici, ideje..., u drugome – recepcija književnog utjecaja: uspjeh jednoga djela ili pisca u stranom ambijentu, strani ugledi (vrela) kojeg domaćeg pisca i t. d. Prvu grupu možemo nazvati aktivnom ili "muškom", drugu – pasivnom ili "ženskom". [...] Ipak treba dodati, da slika bude potpuna, još jedno važno poglavlje: književne *posrednike*. (Hergešić 1932: 43–44)⁵

218

Van Tieghem (1931: 117) uvodi posebnu granu poredbene književnosti – doksologiju (*doxologie*), koja se bavi sudbinom, uspjehom ili utjecajem nekog autora ili djela u inozemstvu. U prvom je planu tih istraživanja pošiljatelj. Ističe kako valja razlikovati uspjeh (*succès*) nekog pisca od njegovih utjecaja (*influence*). Prvi ne dokazuje drugi, ali ga može potaknuti. Prema Van Tieghemu (1931: 117–118) istraživač sebi mora postaviti sljedeća pitanja: kakvo je bilo poznavanje stranog autora u zemlji primateljici? Jesu li ga poznavali neposredno ili preko prijevoda? Kakva je bila njegova recepcija u književnim krugovima i tisku? Je li izazvao simpatiju ili otpor? Kakva je bila njegova raširenost? Što se njegovo oponašalo? Vrstu, stil, ideje? Jesu li njegovi utjecaji bili površinski ili dublji, kratkotrajni ili prolazni? Kakvu je ulogu odigrao u zemlji primateljici? Kao primjer doksološkog istraživanja Van Tieghem (1931: 118) navodi monografiju *Goethe en France* Fernanda Baldenspergera, koji je pokazao kako je anonimni "autor *Werthera*" s vremenom postao "patrijarh Weimara". Hergešić (1932: 71) također rekapitulira

⁵ Više o utjecajima i intertekstualnosti v. Beker 1995: 39–40.

neke Van Tieghemove teze, primjerice one da uspjeh valja odvojiti od utjecaja i da autor o kojem se mnogo raspravlja neće nužno imati znatan utjecaj. Baldenspergerova knjiga o Goetheu također mu je uzor za takva istraživanja. Hergešić (1932: 72–74) upućuje kako bi valjalo prionuti na proučavanje Baudelairea u hrvatskoj književnosti. Već je Božo Lovrić napisao pjesmu "À Charles Baudelaire", Milivoj Šrepel je 1889. godine u *Viencu* objavio nekoliko prijevoda pjesama u prozi, dok je Dragutin Milivoj Domjanić preveo niz pjesama iz zbirke *Les Fleurs du mal* (*Cvjetovi zla*). Antuna Gustava Matoša vrijeđali su da je "bodlerovac". Daljnja istraživanja trebala bi utvrditi kada je obrazovana hrvatska javnost saznala za francuskog pjesnika, kakvi su bili prijevodi, je li pjesnik *Cvjetova zla* prihvaćen sa simpatijama ili otporom, uolikoj je mjeri utjecao na hrvatsku poeziju. U tome nije teško prepoznati Van Tieghemove metode, dok je Ocvirk u svoj primjerak dopisao kako se ovdje premalo razmatraju najrazličitiji problemi.

Van Tieghem (1931: 129) razlikuje trajne i ograničene utjecaje određenog pisca u inozemstvu. Uz neka djela čiji je utjecaj vremenski ograničen na XVIII. stoljeće navodi svoju knjigu o Ossianu u Francuskoj, koju također komentira Hergešić (1932: 77): "[Van Tieghem] nakupio je silno gradivo i zacijelo bi se radovala, da zna, kako naš Ljudevit Gaj citira 'Osijana' na uvodnome mjestu jedne svoje rasprave (o Krapini)." Od autora čiji je utjecaj trajan Van Tieghem (1931: 132) navodi Shakespearea, a kao metodološki primjer Gundolfovu monografiju *Shakespeare und der deutsche Geist* (*Shakespeare i njemački duh*). Hergešić (1932: 77) sebi postavlja sljedeće pitanje: "Kada ćemo dobiti jednoga 'Shakespearea u Hrvatskoj?' To ne bi moralo biti filozofijsko remek-djelo kao glasovita studija Friedricha Gundolfa [...]; dostajao bi za početak običan inventar i nekoliko načelnih pogleda." Gundolfovu knjigu također spominje Ocvirk (1936: 159), koji ističe da je u tom djelu dobro opisano kako je Shakespeare oplemenio Nijemce oblikovno (Lessing) i sadržajno (Herder, Goethe, Schiller). Van Tieghem (1931: 134) naglašava kako veliku popularnost tekstova u nekoj zemlji također dokazuje prihvaćanje riječi: dulčineja, donkijhotizam, makijavelizam, liliputanstvo. Sve te izraze također navodi Hergešić (1932: 78), dodavši još i oblomovštinu. Te riječi ušle su u svakodnevni jezik; kada ih upotrebljavamo, ne mislimo na Miguela de Cervantesa, Jonathana Swifta, Niccolò Machiavellija ili Ivana Aleksandroviča Gončarova.

Umjesto pojma doksologija, koji ne upotrebljava ni Hergešić, Ocvirk (1936: 153) predlaže sintagmu linearno ispitivanje, koja bi trebala razjasniti kako je stvaralac dopro preko granica, kako se ondje ukorijenio i što je uzrokovao. I njemu je pritom uzor Baldensperger. Ocvirk naglašava kako književni uspjeh može biti kvantitativno malen, kvalitativno (utjecajno) velik i obrnuto.

Uz doksologiju Van Tieghem (1931: 143) poznaje i krenologiju (*crénologie*), koja bi se trebala baviti pitanjima otkud određenom piscu neka vrsta, materija, oblik i ideja. Krenologija, koja se fokusira na primatelja, proučava izvore (*sources*). Van Tieghem (*ibid.*) ističe kako se neki izruguju takvim istraživanjima, a one koji ih provode smatraju kratkovidnim i fanatičnim eruditima koji se ograničavaju samo na materijalnu stranu teksta. Francuski komparatist u različite izvore prvenstveno ubraja impresije o određenim zemljama ili umjetničkim djelima, jer je poznato kakvu je ulogu putovanje u Italiju imalo za Goethea ili boravak u Americi za Chateaubrianda. Pored usmenih u prvom su planu interesa pisani izvori. Najzanimljivije je traženje određenih ideja. Hugoov *Predgovor Cromwellu* mnogo duguje Schlegelu. Van Tieghem naglašava kako uz pomoć pišćeve biografije, analize njegovih štiva (*Belesenheit*), korespondencije, dnevnika i prijateljskih svjedočanstava možemo rekonstruirati književni obzor (*horizon littéraire*) te utvrditi kako se on širi. Model je za takve studije već spomenuta knjiga *Orientations étrangères de Honoré de Balzac*, u kojoj je Baldensperger obrađivao prirodoslovne (Gall), mističke (Swedenborg), kao i posve literarne (engleski povijesni i gotički romani) izvore.

220

Hergešić (1932: 79–80), koji inače ne upotrebljava pojam krenologija, također ističe kako se komparatistika bavi i stranim izvorima. Hrvatski autor jednako tako spominje neka razmišljanja laikâ, kojima se navedeno tobože čini "ponekad smiješnom pedanterijom, cjepidlačarskim poređivanjem tekstova [...]". Usto navodi i izjavu slovenskog pjesnika Otona Župančiča, koji nije bio naklonjen takvim istraživanjima, te utvrđuje kako mnogi književnici u komparatistici vide lov na plagijate. Hergešić jednako tako u izvore ubraja putovanja, razgovore, glazbu, likovnu umjetnost, čak i kinematograf, istovremeno ističući nužnost dobrog poznavanja pišćeve biografije i njegovih štiva. Komparatist ne uspoređuje dva teksta kako bi tražio sličnosti, već se služi različitim pomagalima kako bi utvrdio što sve domaće djelo duguje inozemnome. I Hergešić spominje (1932: 83) *Predgovor Cromwellu*. Kada bismo iz tog Hugoova djela oduzeli sve što su već zapisali drugi, ne bi mnogo toga ostalo. Pisalo se o analogijama između Kranjčevićeva i Vignyjeva *Mojsija*, ali malo je vjerojatno da je hrvatski pjesnik poznavao francuskog romantičara. Premda to nije razvidno na prvi pogled, E. A. Poe kumovao je *Zaćaranom ogledalu* Frana Galovića (Hergešić 1932: 81). Baš poput Van Tieghema, Hergešić kao model također navodi Tuckerovo djelo *La dette de la littérature anglaise à l'égard de l'étranger* (*Dug engleske književnosti inozemstvu*).

Kao i njegova dva prethodnika, krenologijom se bavi i Ocvirk (1936: 171–172), koji uvodi novi termin: koncentrično određivanje utjecajâ. Slovenski komparatist smatra kako valja detektirati sve strane prvijence u književnim djelima i tako opisati literarni obzor. Istraživač treba razmatrati samo realne činjenice, rasprava

mora biti objektivna, sazdana na predmetnoj dokumentaciji, a strane izvore ne smije ni podcijeniti ni precijeniti. Izvore se može detektirati i razvojno-povijesno dokazati. Nema sumnje da je Josip Jurčič poznao Scottov *The Antiquary* (*Starinar*) kada je pisao prvi slovenski roman *Deseti brat*. Ocvirk (1936: 174) ističe kako valja osvijestiti da literarna umjetnost nije mozaik sastavljen od stranih elemenata. Među djelima koja su koncentrično proučavala slovensku poeziju Ocvirk (1936: 178–179) također kao primjer navodi Baldenspergerovu knjigu o Balzacu te citira monografiju o Otonu Župančiču u kojoj je Lucien Tesnière dokazao kako su na slovenskog pjesnika razvojno utjecali Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Walt Whitman i Émile Verhaeren.

Posljednji član trojstva su posrednici. Van Tieghem (1931: 152–153) među posrednicima najprije spominje one koji pripadaju zemlji primateljici. U vezi s time spominje Abbéa Prévosta, koji je u Francuskoj uvodio englesku književnost, te Nikolaja Mihajloviča Karamzina, apostola Rousseaua u Rusiji. Od posrednika koji pripadaju zemlji pošiljateljici navodi Heinricha Heinea i Ivana Sergeeeviča Turgeneva, koji su za svog boravka u Francuskoj znatno doprinijeli francuskom poznavanju njemačke, odnosno ruske književnosti. U posrednike također ubraja različite krugove, skupine (Hainbund, Sturm und Drang), salone ili dvorove. Premda se Hergešić nije mnogo pisao o skupinama, opsežnije je govorio o posredničkim novinama i časopisima. Baš kao Van Tieghem (1931: 158), i sâm spominje *Journal étranger* i *Gazette littéraire. Revue britannique* zaslužna je za popularizaciju slavenskih književnosti jer je u njoj izašao prvi francuski prijevod *Smail-age*. U *Revue des Deux Mondes* o situaciji u Hrvatskoj izvještavao je Cyprien Robert, Mickiewiczzev nasljednik na Collège de France.

Van Tieghem (1931: 160) ističe smisao proučavanja prijevoda u komparativisti. Posebno navodi primjer kako su se u Italiji i Španjolskoj Youngove *Night Thoughts* prevodile prema francuskom prijevodu Pierrea Le Tourneura, koji je od devet izvornih *Noći* napravio dvadeset i četiri. Tu zanimljivu prijevodnu priču u cijelosti preuzima i Hergešić (Ocvirk je u svoj primjerak zapisao: "Uzor u Van Tieghemu"), koji vezano za prevođenje navodi fenomen hrvatskih dalmatinskih autora (Vojnović, Nazor) koji sami prevode svoja djela na talijanski.

Baš kao Van Tieghem, Ocvirk (1936: 119–123) od naobraženih kozmopolita-posrednika spominje Aurelija Bertolu, posrednika njemačke književnosti, te Francesca Algarottija, koji je poticao interes za Isaaca Newtona. Jednako tako navodi posredničku ulogu Heinea ili Turgeneva. Vrlo detaljno analizira posredničku ulogu baruna Žige Zoisa i Matije Čopa te se posvećuje tzv. Zoisovu književnom krugu i Prešernovu krugu, dok je u navođenju stranih časopisa manje iscrpan, no ipak ističe povijesni značaj časopisa *Ljubljanski zvon*, koji je i sâm neko vrijeme

uređivao. Vezano za posredničku ulogu kazališta Ocvirk (1936: 131) navodi već spomenuti Hergešićev članak o stranom repertoaru zagrebačkog kazališta. Ocvirk (1936: 126) kod povijesti prevođenja također iznosi Le Tourneurov primjer i kratko raspravlja o tome kako je Anton Tomaž Linhart u XVIII. stoljeću na slovenski preveo Beaumarchaisov *Le mariage de Figaro* (*Figarov pir*).

Iz navedenog proizlazi da su se Hergešić i Ocvirk u pisanju svojih monografija usko nadovezali na knjigu *La littérature comparée*. Hergešić je upotrijebio Van Tieghemov koncept, istovremeno potraživši odgovarajuće komparatističke primjere iz hrvatske književnosti. Do danas nije poznato uolikoj je mjeri Hergešićeva knjiga utjecala na nastanak Ocvirkove. Slovenski komparatist bio je njezin kritički čitatelj, počesto nezadovoljan kakvom Hergešićevom tvrdnjom. Opsežno navođenje hrvatskih primjera u *Poredbenoj ili komparativnoj književnosti* zasigurno je plodno utjecalo na Ocvirka da u svojoj knjizi navede brojne slovenske primjere.

222

Kako je na tri jugoslavenska filozofska fakulteta bio predviđen diplomski ispit iz poredbene književnosti, valjalo je što prije zauzeti katedre i osnovati seminarske knjižnice.

Stoga je profesor Franjo Fancev Hergešiću predložio neka se prijavi za privatnog docenta poredbene književnosti. Izglasano je tijesnom većinom, a njegovo nastupno predavanje 7. studenog 1936. godine prekinula je "demonstracija anonimnih omladinaca". Hergešić je zbog neugodne društvene klime odustao od docenture i vratio se novinarstvu, dok se tijekom Drugog svjetskog rata uzdržavao kao kancelar portugalskog konzulata u Zagrebu (Hekman 2005: 246).

Drugačiji je bio put Antona Ocvirka. Kada je u svibnju 1937. godine umro Ivan Prijatelj, profesor suvremenih slavenskih književnosti, otvorila su mu se vrata sveučilišne karijere. Ubrzo nakon primanja u privatnu docenturu održao je nastupno predavanje "Historizam u povijesti književnosti i njegovi protivnici". France Kidrič, Ocvirkov mentor, tom je prilikom ustvrdio kako je komparativna povijest književnosti opasno područje za mladog znanstvenika, jer je za tu katedru potrebno opsežno znanje jezika, književni afinitet povezan s intuicijom, upoznatost sa svjetskim književnostima, dok komparatist istovremeno mora biti stručnjak za slovensku književnost.⁶ U rujnu 1938. godine kraljevi namjesnici imenovali su

⁶ Nastupno predavanje doc. dr. A. Ocvirka u časopisu *Slovenec*, v. [An] 1937: 5.

Ocvirka, tada još zaposlenog na realnoj gimnaziji, docentom na katedri za poredbenu književnost. Ocvirk, koji je na slavistici također morao predavati suvremenu slovensku književnost, držao je predavanja iz povijesti europskog naturalizma i simbolizma, koja su bila vrlo omiljena među slušateljima-pjesnicima. Tijekom Drugog svjetskog rata bio je suradnik Oslobođilačke fronte, neko vrijeme čak i sekretar glavnog odbora za sveučilište, a potom je uhićen i odveden u Dachau. Odmah nakon rata izglasan je za izvanrednog profesora, ali redovnu profesuru ministar 1948. godine nije potvrdio jer je Ocvirk kritizirao književnost socijalnog realizma. Kada se za nj zauzeo France Kidrič, otac tadašnjeg predsjednika slovenske vlade, dvije godine poslije dobio je redovnu profesuru. S vremenom je Ocvirk prestao predavati na slavistici i osnovao samostalan studijski smjer iz svjetske književnosti. Naime, Seminar poredbene književnosti morao je po sovjetskom uzoru preimenovati u Seminar za svjetsku književnost. Niz godina bio je jedini predavač, akademske godine 1955/1956. predavao je renesansnu komediju, razvoj predromantizma i romantizma, teoriju književnosti te poetiku. Godine 1955. postao je dekan Filozofskog fakulteta, a dvije godine poslije imao je moždani udar.

Hergešić je ranih 1950-ih bio urednik Radija Zagreb i ravnatelj Gradskog kazališta Komedija, sve dok ga dekan Jaroslav Šidak nije pozvao na fakultet. Nakon što se habilitirao za izvanrednog profesora, godine 1956. osnovao je odjel s četiri katedre, i to za teoriju i metodologiju književnosti, za opću povijest književnosti, za hrvatsku i druge južnoslavenske književnosti u sklopu svjetske književnosti te za teatrologiju s filmologijom (Hekman 2005: 256).

Hergešić i Ocvirk evidentno su se više puta sreli u drugoj polovici pedesetih godina. U Ocvirkovoj je knjižnici sačuvana knjiga *Književni portreti* sa sljedećom posvetom (5. 11. 1956): "Dru Antonu Ocvirku šalje ovu knjigu kao mali spomen na naše zagrebačke razgovore. S prijateljskim poštovanjem Ivo Hergešić." Zagrebački su studenti komparatistike za svoju prvu službenu ekskurziju 1961. godine odabrali Ljubljanu, gdje ih je također primio Ocvirk.⁷ Tada je Hergešić želio u Zagrebu organizirati i prvi međukatedarski sastanak hrvatske, slovenske i srpske komparatistike, u kojem Ocvirk nije mogao sudjelovati zbog bolesti.

Godina 1961. za Hergešića je bila vrlo uspješna jer je u kolovozu sudjelovao na Trećem međunarodnom kongresu Međunarodne udruge za komparativnu književnost (ICLA, AILC) u Utrechtu uz Renéa Welleka, s pozvanim predavanjem "Les littératures yougoslaves (croate, serbe, slovènes, macédonienne) dans le cadre de la littérature universelle" (Hekman 2005: 257). Iduće je godine postao redovni profesor i potom objavio još nekoliko monografija. S druge strane, Ocvirk je nakon

⁷ Prema privatnom pismu Ive Hergešića Antonu Ocvirku, 16. 12. 1961.

1964. godine, kada je postao redovni član SAZU-a, i dalje uređivao *Sabrana djela slovenskih pisaca*, odabrana djela Paula Hazarda, a također je objavio zbirke *Sto romana (Sto romanov)* i *Literarni leksikon*. Začetnici slovenske i hrvatske komparatistike otišli su u mirovinu početkom sedamdesetih godina, a prije smrti primili su najviše nagrade za životno djelo (Nagrada "Vladimir Nazor", Kidričeva nagrada).

Sa slovenskoga prevela Mirta Jurilj

LITERATURA

224

- [An.] 1937. "Nastopno predavanje doc. dr. Antona Ocvirka". U: *Slovenec*, br. 275, god. 37 (27. 11. 1937): 5.
- Baldensperger, Fernand. 1933. "À propos d'un récent précis de littérature comparée". U: *Revue de littérature comparée* 13: 188–189.
- Beker, Miroslav, 1995: *Uvod u komparativnu književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brunel, Pierre, Claude Pichois i André-Michel Rousseau. 1996. *Qu'est-ce que la littérature comparée?*. Paris: Armand Colin.
- Hazard, Paul. 1914. "Les récents travaux en littératures comparées". U: *Revue universitaire* 23: 112–116: 212–222.
- Hekman, Jelena. 2005. "Kronologija života Ive Hergešića". U: Hergešić, Ivo, *Izabrana književna djela. Svezak prvi. Komparativna književnost*. Zagreb: Ex libris: 231–266.
- Hergešić, Ivo. 1931. "Temelji Balzacove *Ljudske komedije*. Prvo predavanje prof. Baldenspergera na zagrebačkom sveučilištu". U: *Obzor* 72, 64: 2–3.
- Hergešić, Ivo. 1932. *Poredbena ili komparativna književnost*. Zagreb: Pramac.
- Hergešić, Ivo. 1934. "La part de l'étranger dans le répertoire du théâtre national de Zagreb". U: *Revue de littérature comparée* 14: 108–131.
- Hergešić, Ivo. 1962. "Les littératures yougoslaves (croate, serbe, slovène, macédonienne) dans le cadre de la littérature universelle". U: *Actes du IIIe Congrès de l'Association Internationale de Littérature Comparée. Proceedings of the IIIrd Congress of the International Comparative Literature Association*. The Hague: Mouton & Co.: 59–76.
- Hergešić, Ivo. 2005. *Izabrana književna djela. Svezak prvi. Komparativna književnost*. Zagreb: Ex libris.
- Ocvirk, Anton. 1934. "La pensée européenne du XVIe au XVIIIe siècle et la littérature slovène". U: *Revue de littérature comparée* 14: 96–107.
- Ocvirk, Anton. 1936. *Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Ljubljana: Znanstveno društvo.
- Smolej, Tone i Majda Stanovnik. 2007. *Anton Ocvirk*. Ljubljana: Nova revija.
- Van Tieghem, Paul. 1931. *La littérature comparée*. Paris: Armand Colin.
- Zelenka, Miloš. 2023. "Paul Van Tieghem et son contexte tchèque". U: *Revue de littérature comparée* 97: 47–61.

Abstract

VAN TIEGHEM, HERGEŠIĆ, AND OCVRK

The paper discusses the three earliest theoretical works on comparative literature, all published in the 1930s. The monograph *La littérature comparée* (*Comparative Literature*) by Paul Van Tieghem (1931) was followed the very next year by *Poredbena ili komparativna književnost* (*Comparative Literature*), authored by Ivo Hergešić, who had previously attended Fernand Baldensperger's seminar at the Sorbonne in Paris. Both books were well known to Anton Ocvirk, a Slovenian doctoral student, who after two years of studies at the Sorbonne and Collège de France, published in 1936 his own theoretical work *Teorija primerjalne literarne zgodovine* (*Theory of Comparative Literary History*). Both the Croatian and Slovenian works closely follow Van Tieghem's study. What is worth noting is that preserved Ocvirk's copy of Hergešić's book contains Ocvirk's annotations. Like Van Tieghem, Hergešić and Ocvirk examine thematology (*Stoffgeschichte*), but with fewer reservations than their predecessor. Ocvirk, indeed, greatly elaborates on Van Tieghem's classification. It is worth noting that Van Tieghem's source (*émetteur*) – intermediary (*transmetteur*) – recipient (*récepteur*) triad, which was adopted by Hergešić, also resonates in Ocvirk's work. Ocvirk refers to Van Tieghem's doxology (*doxologie*) as a "linear study" that also examines the success and influence of authors and their works abroad. Hergešić further adopts Van Tieghem's research on the foreign sources utilized by the authors without using the term *crénologie*, which Ocvirk refers to as a "concentric study". Both address the mediating role of translation. Moreover, Hergešić's extensive use of Croatian literary examples likely encouraged Ocvirk to seek out numerous Slovenian examples for his own book.

Keywords: history of comparative literature, Anton Ocvirk, Ivo Hergešić, Paul Van Tieghem